

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบันเป็นไปอย่างซับซ้อน มีลักษณะเฉพาะตัวที่เชื่อมโยงต่อกันอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งกระแสดังกล่าวล้วนอยู่ในรูปของข้อมูลข่าวสารแห่งเทคโนโลยี การสื่อสารทางด้านการเมืองการปกครองก็เช่นกันได้กระจายกระแสไปทั่วโลก ภายใต้คำนิยามใหม่ของคำว่า “โลกาภิวัตน์” ทำให้ประเทศต่าง ๆ ตื่นตัวในการรับรู้เหตุการณ์จากทวีปสู่ทวีป ตลอดจนถึงการปรับตัวเข้ากับกระแสดังกล่าวอย่างระมัดระวัง หลาย ๆ พื้นที่สามารถรับรู้ความเปลี่ยนแปลงจากทวีปหนึ่ง ๆ ภายในชั่วระยะเวลาหนึ่ง ประกอบกับการติดต่อสื่อสารกันได้ด้วยระยะเวลาที่รวดเร็วทำให้ข้อมูลข่าวสารแพร่กระจายไปอย่างไร้ขีดจำกัด ประเทศในเอเชียสามารถรับรู้ความเคลื่อนไหวของกลุ่มประเทศในทวีปอเมริกาหรือแอฟริกาได้ภายในวันเดียว ซึ่งก่อให้เกิดการปรับตัวไปในทิศทางดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ภาพที่สะท้อนให้เห็นคือการรวมกลุ่มของประเทศต่าง ๆ เช่น กลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ๑๐ ประเทศ รวมกันเรียกว่า อาเซียนกระแสดังกล่าวทำให้คนได้มีทักษะในการค้นคว้า ทักษะเรื่องการสื่อสาร ทักษะเรื่องความคิดสร้างสรรค์ และทักษะด้านคุณธรรมจริยธรรมหรือจิตอาสาอย่างก้าวกระโดด

เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์ได้เข้ามาสู่ประเทศไทย ภายหลังจากวิกฤติเศรษฐกิจ วิกฤตทางการเมือง ในปี ๒๕๔๐ เป็นต้นมาการพัฒนาประเทศที่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นต้นนำ แม้จะมีการขยายตัวไปในทิศทางที่ดีขึ้น แต่ก็ทำให้หลายคนไม่มีความมั่นคงทางอาชีพ ตามไม่ทันนโยบายของรัฐ เช่น ถนน น้ำ ไฟฟ้า เป็นต้น ตลอดจนถึงการถูกภัยพิบัติ อันเนื่องมาจากทรัพยากรที่ถูกใช้อย่างไร้สติ โรคใหม่เข้ามาพร้อมกับแรงงานต่างด้าว ขุนข้ามชาติ ซึ่งการไหลบ่าเข้ามาของข้อมูลข่าวสารที่ติดต่อกันทั่วทุกมุมของทวีปและเกิดปัญหานั้นับประการใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไร เหตุการณ์ใดบ้างสามารถรู้กันแทบทันทั่วทั้งที่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยดังที่กล่าวมา ความเชื่อหรือหลักคิดเดิมๆ ก็เสื่อมคลายไป

ทำให้ยากต่อการทำความเข้าใจของคนระหว่างวัย ชั่วร้ายแนวคิดทางวัฒนธรรม ศาสนาเก่าๆ ก็ถูกท้าทายจากคนรุ่นใหม่ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แม้แต่หลักคิดทางการเมืองการปกครองที่เรียกว่า “ธรรมราชา” ที่ยึดหลักการตามแบบพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่ประเทศไทยนำแบบอย่างมาจากอินเดียผ่านทางประเทศศรีลังกา โดยมีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นแม่แบบก็ถูกท้าทายจนตีความคลาดเคลื่อนออกไปจากเดิมมาก

แนวคิดทำนองนี้พระมหากษัตริย์มีบุคลิกโดดเด่นทางด้านคุณธรรมจริยธรรมและอยู่ในฐานะที่เป็นพ่อขุนอย่างอาณาจักรไทยโบราณ ทั้งนี้ได้เรียกระบบดังกล่าวว่า “ระบบพ่อปกครองลูก” โดยกษัตริย์ผู้นำจะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในอาณาจักรอย่างเครือญาติ หรือเรียกแนวทางการปกครองดังกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า “ธรรมราชา” หายไป ส่วนหลักคิดผสมระหว่างธรรมราชาและเทวราชาในยุครัตนโกสินทร์ก็ไม่ชัดเจน

จึงทำให้หลักคิดจากทฤษฎีตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลแทนที่โดยมากจะมุ่งแนวคิดไปที่เรื่องของสิทธิส่วนบุคคล เสรีภาพในการแสดงออกทางความคิดและการพูดในที่สาธารณะ ความเสมอภาคของคนในสังคมอันมีหลักประชาธิปไตยเป็นหลักการใหญ่ หลักการเลือกตั้ง ตลอดจนถึงการพยายามนำหลักธรรมาภิบาล หรือธรรมรัฐมาใช้ จนต่างคนต่างยึดถือทฤษฎี ทฤษฎีและหลักการของตนเองเอาไว้จนกลายเป็นหลักกู ที่มีตัวตนเข้ามาเกี่ยวข้อง จนไม่มีใครยอมใคร พวกมากลากไปสร้างกฎเกณฑ์ที่ไม่ประกอบด้วยธรรมมากขึ้นจนเกิดการทะเลาะแตกแยกระหว่างคนในสังคมเป็นวงกว้าง

จากสถานการณ์ดังกล่าว ก่อให้เกิดความขัดแย้งในหลาย ๆ เรื่อง จนทำให้การบริหารบ้านเมืองนำไปสู่วิกฤตการณ์ในหลายๆ ประเด็น รวมถึงด้านเศรษฐกิจ และสังคมเกี่ยวเนื่องต่อยอดกันและกัน จนทำให้ประเทศชาติเสียหาย บอบช้ำอย่างมาก โครงสร้างของสังคมก็อ่อนแอ ส่วนหนึ่งก็เพราะพฤติกรรมของตัวผู้นำ หรือนักบริหารทุกระดับชั้น ที่ต่างฝ่ายต่างก็อ้างความชอบธรรมในการสนับสนุนทฤษฎีและความคิดเห็นของตนเอง โดยใช้อาวุธทางวาทกรรมร่วมสมัยว่า ประชาธิปไตยบ้าง ความชอบธรรมบ้าง อริยะชัดขึ้นบ้าง ธรรมราชาบ้าง ธรรมรัฐบ้าง ธรรมาธิปไตยบ้าง เข้าต่อสู้และแย่งอำนาจความเป็นใหญ่ซึ่งกันและกัน จนไม่แน่ใจว่าฝ่ายไหนถูก-ฝ่ายไหนผิด ทั้งนี้ต่างฝ่ายต่างเรียกร้องและอ้างคำว่า “จริยธรรมทางการเมือง” เพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งปฏิบัติตามอีกฝ่ายหนึ่ง

ในสมัยอินเดียโบราณ เมื่อบ้านเมืองเกิดวิกฤตการณ์และเกิดความวุ่นวาย ชาวบ้านมักผูกโยงความคิดเข้ากับพฤติกรรมส่วนตัวของผู้นำทุกระดับชั้น โดยเฉพาะผู้นำสูงสุดทางการบริหาร ซึ่งในขณะนั้นเรียกว่ากษัตริย์ หรือราชา ว่าปฏิบัติเป็นไปตามธรรมมากน้อยแค่ไหน ทำไมดินฟ้าอากาศ

จึงผันแปร ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาลขอตรวจสอบกับผู้นำโดยประชาชนเอง พฤติกรรมของผู้นำนั้นถูกต้อง บริสุทธิ์มากน้อยแค่ไหน ทั้งนี้ก็เอา “ธรรม” เป็นตัวตั้ง แม้กษัตริย์หรือราชาก็ต้องตั้งอยู่ในธรรม จึงเป็นที่มาของระบอบการปกครองที่ใช้ชื่อว่า “ธรรมราชา”

ผู้วิจัยจึงสนใจการปกครองแบบธรรมราชาว่าจะอยู่ในระบบไหน มีแนวคิดเป็นอย่างไร และความเข้าใจในเรื่อง “ธรรมราชา” ในปัจจุบันนี้คลาดเคลื่อนไปมากจากแนวทางเดิมหรือไม่ อันทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มักเข้าใจว่าผู้ปฏิบัติได้คือพระราชารหรือเฉพาะกษัตริย์เท่านั้น ทั้งๆที่คำว่า “ธรรมราชา” ในทัศนะของพระพุทธศาสนาไม่ได้มีความหมายที่คับแคบอย่างที่กล่าวมา แต่หมายความถึงผู้นำทุกระดับชั้นที่ปฏิบัติหน้าที่แล้ว สามารถนำความชื่นชมยินดีมาสู่ผู้ตามหรือผู้ใต้การปกครองได้มากกว่า

ดังนั้นคำว่า ธรรมราชาธรรมราชาธิปไตย ธรรมรัฐธรรมราชาธิปไตย แท้จริงแล้วคืออะไร ใครบ้างที่ถือว่าควรปฏิบัติ นอกจากผู้บริหารประเทศระดับสูงแล้ว ผู้นำทางการเมืองและผู้นำชุมชนสังคมท้องถิ่นควรปฏิบัติหรือไม่ ความเข้าใจของผู้นำทางการเมืองและผู้นำชุมชนเหล่านั้นเป็นอย่างไร ตรงกับความเข้าใจของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาหรือไม่อย่างไร

การวิจัยครั้งนี้ จึงเป็นการศึกษาเพื่อวิเคราะห์แนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และเพื่อเปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับธรรมราชาของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนากับผู้นำทางสังคม ผู้นำทางการเมืองและผู้นำชุมชน การนำหลักธรรมราชาไปประยุกต์ใช้ในฐานะที่เป็นพื้นฐานจริยธรรมทางสังคม

จากปัญหาความเข้าใจผิดดังกล่าว และเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาอุปสรรคนั้น ตลอดจนก้าวสู่กระบวนการเสริมสร้างพัฒนาศักยภาพผู้นำดังกล่าว ให้มีความรู้ความเข้าใจใน ความหมายจนสามารถนำมาเป็นคุณค่ามากยิ่งขึ้น และเป็นกลุ่มพลังเครือข่ายทางสังคม ตลอดจนสามารถเรียนรู้เพิ่มพูนแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน และสร้างสัมพันธภาพในหมู่วิชาชีพได้อย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งสามารถพัฒนาทักษะให้เป็น “ธรรมราชา” ในใจของผู้นำทุกระดับ จนเป็นวัฒนธรรมที่ดีทางการเมืองการปกครองให้กว้างขวางสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อเปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับธรรมราชาของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา กับผู้นำทางสังคม ผู้นำทางการเมืองและผู้นำชุมชน

๑.๒.๓ เพื่อให้ผู้นำทางสังคม ผู้นำทางการเมือง และผู้นำชุมชนได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในฐานะพื้นฐานจริยธรรมของสังคม

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ แนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีรูปแบบและลักษณะเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ แนวคิดธรรมราชาตามแนวคิดของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนากับผู้นำทางสังคม ผู้นำทางการเมืองและผู้นำชุมชน มีความเหมือนและความต่างกันอย่างไร

๑.๓.๓ แนวคิดธรรมราชา จะนำไปประยุกต์ใช้และเผยแพร่ให้กับสังคมไทยเพื่อเป็นพื้นฐานทางด้านจริยธรรมให้กับสังคมปัจจุบันได้อย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นทั้งงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๔.๑ **ขอบเขตด้านเนื้อหา :** ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวกับแนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และตำราวิชาการต่างๆ ที่กล่าวถึงธรรมราชาในทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นจากนั้น จะทำการศึกษาถึงแนวความคิดของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ผู้นำทางสังคมผู้นำทางการเมืองและชุมชนทั้งที่เป็นผู้นำระดับชาติและท้องถิ่น โดยการนำเอาความคิดทั้งสองแบบนี้มาเปรียบเทียบให้เห็นทั้งข้อเหมือนและข้อต่างเกี่ยวกับแนวคิดธรรมราชา

๑.๔.๒ **ขอบเขตด้านเอกสาร :** ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาแนวคิดธรรมราชาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕ และทุติยภูมิ (Secondary Sources) ที่นักวิชาการหลายท่านได้นำมาขยายความไว้ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของบทความ ตำรา เอกสารวิชาการ รายงานวิจัย ทั้งที่เป็นเอกสารภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้อง

กับแนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการบริหารจัดการในทางตะวันตก เช่น แนวคิดแบบธรรมรัฐ หรือธรรมาภิบาล (Good Governance) มาเชื่อมโยง เพื่อให้เห็นภาพรวม

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร : เมื่อศึกษาภาคเอกสารเพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นแล้ว ผู้วิจัยได้สำรวจเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นประชากรที่ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจงตามเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้ คือ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ผู้นำทางสังคม ผู้นำทางการเมืองและผู้นำชุมชน โดยใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึกที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยจำนวน ๒๐ รูป/คน ประกอบด้วย ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๔ รูป/คน ผู้นำทางสังคม จำนวน ๓ คน ผู้นำทางการเมืองและผู้นำชุมชน จำนวน ๑๓ คน โดยสุ่มแบบเจาะจงผู้ที่มีชื่อเสียงระดับชาติและท้องถิ่น รายละเอียดดังนี้

๑) ปราชญ์ทางด้านพระพุทธศาสนา กำหนดคุณสมบัติไว้ดังนี้

เป็นบุคคลที่มีความรู้ในทางพระพุทธศาสนา เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในการเผยแผ่พุทธศาสนา เป็นที่ประชาชนให้การเคารพนับถือ และเป็นผู้นำแนวคิดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพ ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

- พระธรรมราชานุวัตร (สุทัศน์ สุทฺตฺสโน) เจ้าคณะภาค ๖ วัดพระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ประธานสภาวิทยาเขต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
- ดร.พิสิทธิ์ โคตรสุโพธิ์ รองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ศาสตราจารย์เกียรติคุณแสง จันทร์งาม อาจารย์พิเศษหลายสถาบัน
- รองศาสตราจารย์สมหมาย เปรมจิตร์ อาจารย์พิเศษประจำมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

๒) ผู้นำทางสังคม ผู้วิจัยกำหนดคุณสมบัติ ดังนี้

เป็นบุคคลที่มีจิตอาสาเข้ามารับใช้สังคม มีบทบาททั้งในระดับประเทศและท้องถิ่น เป็นผู้นำในทางสังคมและเป็นผู้นำแนวคิดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพ ผู้นำทางสังคม ประกอบด้วย

- นางมุกดา อินต๊ะสาร ประธานคณะกรรมการองค์กรชุมชนจังหวัดพะเยา
- นายประพันธ์ เทียนวิหาร ประธานสถาบันครอบครัวเข้มแข็ง
- ดร.ปรีดา โชติช่วง รองเลขาธิการ สถาบันพระปกเกล้าฯ กรุงเทพมหานคร

๓) ผู้นำทางการเมืองและผู้นำชุมชน ผู้วิจัยกำหนดคุณสมบัติ ดังนี้
 เป็นนักการเมืองในระดับท้องถิ่น และระดับประเทศ ผู้นำชุมชนที่ชุมชนให้ความเชื่อถือ
 และสามารถนำประชาชนทำกิจกรรมในชุมชน ตลอดจนถึงผู้มีหน้าที่ปกครองในสถาบัน องค์กร ใน
 ชุมชนนั้นๆ

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิด หมายถึง กระบวนทัศน์ที่ส่งผลต่อการกระทำอันเกี่ยวข้องกับหลักการทาง
 พระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงความเข้าใจความหมายของคำว่า “ธรรมราชา” ของปราชญ์ทาง
 พระพุทธศาสนา ผู้นำทางสังคม ผู้นำทางการเมืองและผู้นำชุมชน

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง หมวดธรรมที่เป็นหลักธรรมคำสอนใน
 พระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการบริหารจัดการของผู้นำในระดับต่าง ๆ

ธรรมราชา หมายถึง ผู้ปกครองหรือผู้นำที่มีคุณสมบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้ง
 ยังเป็นผู้ทรงธรรม รู้ธรรม สร้างธรรม ปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างถูกต้องเหมาะสม

ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ผู้ทรงภูมิความรู้และปฏิบัติตามหลักธรรมทาง
 พระพุทธศาสนา ซึ่งอาจเป็นทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์

ผู้นำทางสังคม หมายถึง บุคคลที่มีจิตอาสาเข้ามารับใช้สังคม มีบทบาททั้งใน
 ระดับประเทศและท้องถิ่น

ผู้นำทางการเมืองและชุมชน หมายถึง บุคคลที่เป็นนักการเมืองในระดับท้องถิ่น และ
 ระดับประเทศและผู้นำชุมชนที่ชุมชนให้ความเชื่อถือและสามารถนำประชาชนทำกิจกรรมในชุมชน
 ตลอดจนถึงผู้มีหน้าที่ปกครองในสถาบัน องค์กร ในชุมชนนั้นๆ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ หนังสือ

พระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า ผู้บริหารที่ดีต้องเป็น
 ธรรมาธิปไตย ยึดถือความถูกต้องไม่จำเป็นต้องถูกใจทุกคน กล่าวตัดสินใจลงมือทำในสิ่งที่ชอบ
 ธรรม โดยไม่พยายามลบล้างข้อหา ถือคติว่า อำนาจหน้าที่มาพร้อมกับความรับผิดชอบ ยอม
 เสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่กว่า นั่นคือประโยชน์สุขส่วนรวม ดังพุทธ

พจน์ที่ว่า ถ้าเห็นว่าจะได้ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่เพราะสละประโยชน์สุขเล็กน้อย บุคคลควรสละประโยชน์สุขเล็กน้อยเพื่อเป็นแก่ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่^๑

พระศรีปริยัติโมลี(สมชัช กุศลจิตโต) ได้ให้ความหมายว่า คำว่า ภาวะผู้นำ คือความมีคุณธรรม มีคุณสมบัติในทางริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ ในการรวมเอากายรวมเอาใจของมวลชน หรือประสานร้อยรวมเอาคนจำนวนมากให้เห็นคิดเห็นชอบแล้วดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ตรงกัน เป็นผู้ริเริ่มหรือยืนยันสิ่งที่เกิดขึ้นหรือที่ผ่านมาแล้วว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม พร้อมทั้งมีความเป็นผู้เสียสละกล้าคิด กล้าพูด กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมก่อนบุคคลอื่น ดังนั้นผู้นำในที่นี้จึงหมายถึง ผู้นำไปสู่สิ่งที่ดีงามและเป็นประโยชน์แก่มหาชน^๒

ทัศนีย์ ทองสว่าง ได้ให้ความหมายว่า การปกครองในสุโขทัย เป็นการปกครองในลักษณะ “พ่อปกครองลูก” คือ ในระดับครอบครัวมีบิดาเป็นผู้ปกครอง หลาย ๆ ครอบครัวรวมเป็นหมู่บ้าน มีพ่อบ้านเป็นผู้ปกครอง ผู้อยู่ในปกครองเรียกว่า ลูกบ้าน หลาย ๆ หมู่บ้านรวมกันเป็นเมือง หลาย ๆ เมืองรวมกันเป็นประเทศอยู่ในปกครองของ “พ่อขุน”ซึ่งมีลักษณะสำคัญ ดังนี้ (๑) เป็นการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งประมุข และทรงมีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ คือ ทรงเป็นผู้ใช้อำนาจในการออกกฎหมายในการบริหารประเทศ และในการตัดสินความ(๒)ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับผู้รับปกครอง เป็นเสมือนหนึ่งความสัมพันธ์ในครอบครัว ผู้ปกครองทำการปกครองประชาชนแบบพ่อปกครองลูก ประชาชนก็ให้การเคารพเชื่อฟังผู้ปกครองเป็นเสมือนพ่อของตน (๓)พระมหากษัตริย์ทรงทำการปกครองด้วยเมตตาธรรม คือ ทรงยึดมั่นในหลักทศพิธราชธรรม เป็นหลักในการปกครองด้วย (๔) ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการดำรงชีวิตตามสมควรด้านนโยบายการปกครองที่สำคัญของพ่อขุนรามคำแหงคือพระเมตตา และทรงความยุติธรรม ดูแลความทุกข์ของประชาชนอย่างใกล้ชิด ราษฎรสามารถจะถวายฎีการ้องทุกข์ได้โดยไปส่นกระดิ่งที่ประตูพระราชวัง วิธีส่นกระดิ่งนี้เป็นต้นประเพณีดีกลองร้องฎีกาอันมีสืบเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ให้สิทธิเสรีภาพในการประกอบอาชีพแก่ประชาชน ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า “เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลาในนามีข้าว

^๑พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒-๒๓.

^๒พระศรีปริยัติโมลี (สมชัช กุศลจิตโต), **สงฆ์ผู้นำสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๒-๕๓.

เจ้าเมืองบ่เอาจอบในไพร่ลู่ทางเพื่อนจูงวัวไปค้า จัมนำไปขาย ไครจักไครค้าข้างค้า ไครจักไครค้าม้า
 ค้า ไครจักไครค้าเงินค้ำทองค้ำ ไพร่ฟ้าหน้าใส”^๓สะท้อนให้เห็นแนวคิดที่พระราชินีให้ความเป็น
 ธรรมแก่ทุกฝ่าย

ดังนั้น การถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นจักรพรรดิราชาหรือเป็นธรรมราชาเป็นคติที่มา
 จากพระพุทธศาสนา ซึ่งอาณาจักรล้านนา ล้านช้าง สุโขทัย และอยุธยา นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕
 เป็นต้นมา ล้วนได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนานิกายลัทธิเถรวาท ทำให้คติที่ถือว่า พระมหากษัตริย์ทรง
 เป็นจักรพรรดิหรือเป็นธรรมราชาแพร่หลายเป็นที่รับรู้ทั่วไป คติจักรพรรดิและคติธรรมราชามีความ
 คลึงกัน ในแง่ที่ถือว่า พระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นผู้นำหรือเป็นประธานในการจรจรโลงธรรมที่
 พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนในระหว่างที่ชมพุกวิปปราศจากพระพุทธเจ้านั้นคือการดูแลให้คนทั้งหลาย
 ประพฤติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เช่น ทำบุญให้ทาน ดำเนินชีวิตโดยประกอบกุศลกรรม
 ละเว้นจากการประพฤติชั่วทางกาย วาจา ใจ ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง เพื่อสืบอายุ
 พระพุทธศาสนา ทำให้มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือพระรัตนตรัยที่จำเป็นสำหรับการที่คน
 ทั้งหลายจะเลื่อมใสในพุทธศาสนา เกิดความเข้าใจธรรม และมีโอกาสสร้างกองการกุศลเพื่อจะบรรลु
 ความหลุดพ้น คือพระนิพพาน หากผู้ใดประพฤติผิดหลักธรรมพระจักรพรรดิหรือพระธรรมราชา
 ก็ทรงทำหน้าที่ (หรือดูแลให้ระลาการทำหน้าที่) ตัดสินคดีความและลงทัณฑ์แก่ผู้กระทำความผิดอย่าง
 ยุติธรรม เพื่อมิให้ผู้นั้นกระทำความผิดหรือความชั่วจนต้องตกไปสู่อบายภูมิ คือนรกขุมต่าง ๆ และ
 ไม่มีโอกาสบรรลุลุคภูมิคติของชีวิตคือพระนิพพาน ^๔

จะเห็นได้ว่า การปกครองโดยธรรมในสังคมตะวันออกและสังคมไทยจึงมิได้ขึ้นอยู่กับ
 รูปแบบการปกครอง แต่น่าจะขึ้นอยู่กับตัวผู้ปกครองผู้ใช้อำนาจรัฐ ดังนั้นสังคมการเมืองไทยในอดีต
 นับแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา องค์พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองจึงมีพระราชภารกิจหลักสำคัญ
 คือการปกครองโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการสร้างความชอบธรรมในการใช้พระ
 ราชอำนาจและเพื่อให้ประชาชนในฐานะผู้ได้ปกครองได้ยอมรับ ^๕

^๓ ทัศนีย์ ทองสว่าง, *สังคมวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๖๑-๒๖๒.

^๔ สุโขทัยธรรมาราช, มหาวิทยาลัย, *แนวคิดทางการเมืองและสังคม*, หน่วยที่ ๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒,
 (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๔๕), หน้า ๒๘๑.

^๕ ณรงค์ พ่วงพิศ และวิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, “แนวคิดเรื่องความเป็นธรรมรัฐในสังคมการเมืองไทย”
การเมืองการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๔๕), หน้า
 ๒๐๖.

ดังนั้น คติเรื่องธรรมราชาในประวัติศาสตร์ไทย ปรากฏมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ดังจะเห็นได้จากพระนาม พระธรรมราชาบ้าง พระมหาธรรมราชาบ้าง เช่น ที่เรียกพระเจ้าลิไท ว่า พระมหาธรรมราชาที่ ๑ กรมดำรงราชานุภาพ อธิบายว่า การนำคำว่าธรรมราชาซึ่งเป็นนามเรียกพระพุทธเจ้ามาใช้เป็นพระนามของกษัตริย์น่าจะเกิดในลังกา ซึ่งถวายพระนามกษัตริย์ที่ทรงรอบรู้พระธรรมวินัยจริง เมื่อแนวคิดนี้เข้ามาสู่สุโขทัย ซึ่งอาจเรียกมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง แต่ภายหลังกษัตริย์พระองค์อื่นๆ ไม่ปรารถนาจะารู้สึกว่าพระองค์ย่อหย่อนในคุณความดี จึงทรงใช้พระนามว่าพระมหาธรรมราชาจนเป็นธรรมเนียมในกรุงสุโขทัย แต่เมื่อพิจารณา กษัตริย์ที่ทรงรอบรู้พระธรรมวินัยจริงๆ แล้ว พระเจ้าลิไททรงเป็นผู้เหมาะสมจะเป็นพระมหาธรรมราชามากที่สุด^๖

ส่วนใหญ่แล้วค่านิยมและความเชื่อดังกล่าวจะมีที่มาจากศาสนา ในบริบททางการเมือง สิ่งที่สำคัญที่สุดคือปัญหาความชอบธรรมแห่งอำนาจ นั่นคือปัญหาการที่ผู้ถูกปกครองจะยอมรับผู้ปกครองหรือไม่ ซึ่งอาจหมายถึงการสนับสนุนที่ประชาชนต่อระบอบการเมืองและผู้มีอำนาจทางการเมืองในสุโขทัยยุคต้น ทำให้เห็นว่ามโนทัศน์พ่อขุน(พ่อปกครองลูก) เป็นตัวการแห่งความชอบธรรมด้านอำนาจแก่ระบบการเมือง แต่เมื่อเวลาล่วงเลยไปอาณาจักรใหญ่โตขึ้นและสังคมซับซ้อนยิ่งขึ้น ก็จำเป็นต้องพัฒนามโนทัศน์ที่ละเอียดซับซ้อนกว่านี้เพื่อให้ความชอบธรรมแก่ “สิทธิในการปกครอง” นี้เป็นที่มาของมโนทัศน์ธรรมราชา^๗

สรุปได้ว่า ผู้นำ หรือผู้บริหารที่ดีนั้นต้องมีดีที่คุณธรรมภายในตัวและผู้นำนี้เองต้องมีภาวะผู้นำด้วย จึงจะสามารถนำประโยชน์สุขมาสู่ประชาชนโดยมีความสัมพันธ์กับประชาชนในลักษณะต่าง ๆ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อแสดงถึงเจตนาารมณ์ของผู้นำ หรือราชา ว่าร่วมกันบริหารจัดการ ร่วมกันรับผลประโยชน์ และร่วมกันตรวจสอบโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน

๑.๖.๒ งานวิจัย

บุษบง ชัยเจริญวัฒนะ และ บุญมี ลี รายงานวิจัยเรื่อง ตัวชี้วัดธรรมาภิบาล ผลการวิจัยพบว่าคำว่า “ธรรมาภิบาล” มีความหมายหลากหลายต่างประเทศใช้ Good Governance แบ่ง

^๖ สังคม ศรีราช อ่างใน ปรีชา ช่างขวัญยืน, ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๐.

^๗ ลิจิต ธีรเวคิน, วิชาการการเมืองการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑.

ออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มธรรมาภิบาลอำนาจนิยม กลุ่มธรรมาภิบาลเสรีนิยม และกลุ่มธรรมาภิบาลชุมชนนิยม แม้จะแตกต่างกันในส่วนของการอบความคิด แต่ทุกกลุ่มมีเป้าหมายตรงกัน ที่จะนำหลักธรรมาภิบาลไปปรับใช้ เพื่อประโยชน์ของการปฏิรูปเศรษฐกิจสังคมการเมือง และการปกครองนอกเหนือจากการให้ความสำคัญ กับขั้นตอนการวิเคราะห์ความจำเป็น ในการสร้างตัวชี้วัดธรรมาภิบาลและวงจรการสร้างตัวชี้วัด ควรที่จะนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ เพื่อพัฒนาการจัดทำฐานข้อมูลของตัวชี้วัดธรรมาภิบาล โดยเฉพาะการทบทวนจัดหมวดหมู่และการคัดเลือกดัชนีกลางที่เหมาะสม โดยรายงานนี้ยังได้เสนอตัวอย่างฐานข้อมูลที่สามารถจัดพิมพ์รายงานตัวชี้วัดได้หลายรูปแบบเช่นรายงานตัวชี้วัดที่จำแนกตามประเภทองค์ประกอบและด้านต่างๆ รายงานตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นในแต่ละปีรายงานแสดงจำนวนตัวชี้วัดและหมวดหมู่ที่แต่ละหน่วยงานควรจะนำไปใช้และรายงานสรุปตัวชี้วัดที่ถึงเวลาต้องทบทวนใหม่ โครงสร้างของคณะกรรมการสร้างตัวชี้วัด เป็นเรื่องสำคัญเช่นกัน ดังนั้นการจัดโครงสร้างให้มีขนาดกะทัดรัด ประกอบด้วยทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ และมีความชำนาญเพื่อผลักดันให้มีการนำหลักธรรมาภิบาล ไปใช้ให้มีผลในทางนโยบายและภาคปฏิบัติอย่างแท้จริง^๔

พรินทร์ เพ็งสุวรรณ วิจัยเรื่อง ธรรมาภิบาลกับประสิทธิภาพการบริหารงานของเทศบาลผลการวิจัยพบว่า

๑)การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล๑๐องค์ประกอบ คือ

(๑)การบริหารงานแบบมีส่วนร่วมของเทศบาลอยู่ในระดับปานกลางผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าผู้บริหารเทศบาลยังให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมเช่นการเปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นหรือเสนอแนะแนวทางในการบริหารงานหรือการแต่งตั้งเป็นตัวแทนเพื่อเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในการดำเนิน โดยที่เทศบาลได้ให้ความสำคัญในประเด็นของการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าการมีส่วนร่วมทางการบริหาร

(๒) การบริหารงานแบบโปร่งใสอยู่ในระดับปานกลางเทศบาลมีการเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับผลการดำเนินงานและช่องทางในการสื่อสารให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูลข่าวสารน้อย โดยเทศบาลนิยมใช้วิธีการสื่อสารด้วยวิธีปิดประกาศเสียงตามสายซึ่งเป็นวิธีการได้ผลน้อยเพราะไม่เร่งรัดความรู้สึกร่วมของการมีส่วนร่วมของประชาชนอีกทั้งการประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง

(๓) การบริหารงานแบบมีความรับผิดชอบอยู่ในระดับปานกลางผลจากการวิจัยพบว่าช่องทางที่เอื้อต่อการสนับสนุนให้ประชาชนสามารถร้องเรียนหรือร้องทุกข์ยังไม่ชัดเจนและไม่

^๔บุษบง ชัยเจริญวัฒนะ และบุญมี ลี, รายงานการวิจัยตัวชี้วัดธรรมาภิบาล, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๖), หน้าบทคัดย่อ.

สามารถสร้างความเชื่อมั่นชี้ให้เห็นว่าเทศบาลไม่ได้ให้ความสำคัญหรือเอาใจใส่ต่อเรื่องนี้สังเกตจากการที่เทศบาลไม่มีระบบการรับเรื่องร้องเรียนจากประชาชนอย่างชัดเจนและไม่วางกลไกหรือผู้รับผิดชอบเอาไว้

๒) ระดับประสิทธิภาพการบริหารงานของเทศบาลซึ่งประกอบไปด้วยด้านถนน ด้านประปา ด้านขยะมูลฝอย และด้านตลาด ล้วนมีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง

๓) การหาความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล ๓ องค์ประกอบกับประสิทธิภาพการบริหารงาน

(๑) ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารแบบมีส่วนร่วมกับประสิทธิภาพการบริหารมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับประสิทธิภาพการบริหารงาน ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการที่เทศบาลเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมสูงมีผลทำให้ประชาชนพึงพอใจแต่เนื่องจากการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลางมีคะแนนเฉลี่ยค่อนข้างต่ำและผลของความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการอยู่ในระดับเดียวกันจึงส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ

(๒) ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารแบบโปร่งใส กับประสิทธิภาพการบริหารงานมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับประสิทธิภาพการบริหารงาน ผลการวิจัยชี้ว่าการที่เทศบาลเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร และเปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบการบริหารงาน โครงการมากมีผลทำให้ประชาชนพึงพอใจต่อการให้บริการของเทศบาลสูง แต่ผลการวิจัยชี้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารงานแบบโปร่งใส และประสิทธิภาพการบริหารงาน อยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ

(๓) ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารแบบมีความรับผิดชอบ กับประสิทธิภาพการบริหารงานมีความสัมพันธ์เชิงบวก กับประสิทธิภาพการบริหารงาน ผลการวิจัย สะท้อนให้เห็นว่าการที่เทศบาลรับผิดชอบต่อผลกระทบของโครงการ และเปิดโอกาสหรือช่องทางในการให้บริการของเทศบาลสูงจะส่งผลให้ประสิทธิภาพการบริหารงานสูง แต่ผลการวิจัย พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการบริหารงานแบบความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพการบริหารงานอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ

(๔) ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล ๓ องค์ประกอบกับประสิทธิภาพการบริหารงานมีความสัมพันธ์เชิงบวก กับประสิทธิภาพการบริหารงาน ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการที่เทศบาล มีการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล ๓ องค์ประกอบสูงส่งผลให้

ประสิทธิภาพการบริหารงานสูง ด้วยผลการวิจัยยัง พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล ๓ องค์ประกอบ และประสิทธิภาพการบริหารงานอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ^๕

ฉัตร ฐานวาสก์ ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง คณะสงฆ์ไทยกับธรรมาภิบาล ผลการศึกษาพบว่า มหาเถรสมาคม เป็นองค์กรสูงสุดที่สามารถตรากฎหมายมหาเถรสมาคม เพื่อเป็นเครื่องมือหนึ่งในการส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาล ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล^๖

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ผู้วิจัยได้รู้ถึงแนวคิดและทฤษฎีที่อธิบายถึงคุณธรรมของธรรมราชาที่ต้องมีอยู่ภายในใจ การใช้หลักธรรมรัฐหรือธรรมาภิบาล ทั้งยังพร้อมที่จะมีการเผยแพร่คุณธรรมดังกล่าว ให้เกิดเป็นวัฒนธรรมแห่งการประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม แม้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมทางตะวันตกจะเข้ามา ทั้งยังอาจกระทบต่อสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมไทย จนมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวเป็นพลวัต (Dynamic) ตลอดเวลา อันเกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงจึงมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้นจะมีทั้งด้านบวกและด้านลบ ส่วนการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวกับ กระบวนทัศน์ของธรรมราชา ทำให้ได้ทราบว่า กระบวนทัศน์มีอิทธิพลในการกำหนดวิถีดำเนินชีวิตของคนในทางสังคมและการเมืองมาแต่อดีตกาล ทำให้มีวิถีชีวิตได้ยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งและแนวทางปฏิบัติ ในส่วนของงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ทราบถึงแนวคิดทางการเมืองการปกครองที่มาจากประเทศตะวันตก โดยมีหลักการที่เรียกว่า Good Governance (ธรรมรัฐหรือธรรมาภิบาล) เข้ามำหนดแนวทางการบริหารงานภาครัฐ จนก่อให้เกิดผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองที่ดีขึ้น อีกทั้งได้ทราบถึงเงื่อนไขและปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองเหล่านั้น คงอยู่เป็นที่ชื่นชอบของประชาชน ตลอดจนกลไกที่ทำให้การบริหารจัดการบ้านเมืองของตน ให้คงอยู่ได้ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ที่มีการเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างรุนแรง จากสังคมภายนอกอีกด้วย

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

^๕พรินทร์ เฟ็งสุวรรณ, ธรรมาภิบาลกับประสิทธิภาพการบริหารงานของเทศบาล, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗), หน้าบทคัดย่อ.

^๖ฉัตร ฐานวาสก์, พระสงฆ์ไทยกับธรรมาภิบาล, (สุราษฎร์ธานี : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช, ๒๕๕๔), หน้าบทคัดย่อ.

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้แบ่งวิธีดำเนินการวิจัยเป็น ๔ ขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) : ศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยใช้เอกสารอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๘ ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือ งานวิจัย วารสาร และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา, มหาวิทยาลัยพะเยา และหอจดหมายเหตุ จังหวัดพะเยา

๑.๗.๒ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) : เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจงซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ผู้นำทางสังคม ผู้นำทางการเมืองและผู้นำชุมชน จำนวน ๒๐ รูป/คน ประกอบด้วย ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๔ รูป/คน ผู้นำทางสังคม จำนวน ๓ คน ผู้นำทางการเมืองและผู้นำชุมชน จำนวน ๑๓ คน โดยสุ่มแบบเจาะจงผู้ที่มีชื่อเสียงระดับชาติและท้องถิ่น

๑.๗.๓ วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล : ศึกษาวิเคราะห์ ทำความเข้าใจ สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสาร หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาทำการเปรียบเทียบถึงรูปแบบและลักษณะของธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ผู้นำทางสังคม ผู้นำทางการเมืองและผู้นำชุมชน ทั้งในแง่ความเหมือนและความต่าง พร้อมเสนอแนะแนวคิดของผู้วิจัย โดยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และการตอบปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๗.๔ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย

๑.๘.๑ ได้องค์ความรู้ของธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ได้สร้างความเข้าใจร่วมของคำว่าธรรมราชาอย่างถูกต้องของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ผู้นำทางสังคม ผู้นำทางการเมืองและผู้นำชุมชน

๑.๘.๓ ผู้นำทางสังคม ผู้นำทางการเมืองและผู้นำชุมชนได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในฐานะพื้นฐานจริยธรรมของสังคมต่อไป